

LA FORMACIÓ DEL LLENGUATGE BOTÀNIC CATALÀ

La majoria dels botànics catalans s'han interessat pels problemes de la llengua i han aportat llur esforç per a resoldre'ls. Això ha fet que els mitjans d'expressió idiomàtica relacionats amb la ciència de les plantes hagin assolit un grau de riquesa i de precisió relativament elevat. Alguns dels passos que han conduït a la situació actual són recordats en l'exposició que segueix, que hem escrit no sols per deixar tetimoniatge d'un procés històric, sinó també amb la intenció de fer ressaltar diversos punts que convé que considerin encara els estudiosos de l'Etnobotànica i de la Lingüística catalana.

L'autor d'aquestes ratlles, simple afeccionat als estudis lingüístics, se sent, en escriure-les, al defora del seu camp de treball habitual i, per això, sovint no s'atreveix a fer res més que suggerir qüestions, la solució definitiva de les quals haurà d'ésser donada pels filòlegs professionals. També desitja manifestar que agrairà que siguin rectificats els defectes d'interpretació i les omissions en què pugui haver caigut.

La formació del llenguatge botànic comporta en realitat nombroses activitats diferents, unes d'elles de caràcter principalment filològic, altres de matís més pròpiament botànic. En una visió simplificada, aquestes activitats es poden reunir en dos conjunts, que s'interfereixen força entre ells: d'una banda hi ha els treballs d'inventari i de valoració del lèxic popular referent als vegetals; de l'altra, l'elaboració d'un vocabulari erudit apte per a expressar tot allò que l'home de ciència pot haver de dir i que diu en les altres llengües cultes. Dedicarem els dos primers apartats d'aquest article a l'examen successiu d'aquests dos temes. En un tercer apartat voldríem dir alguna cosa sobre la possible aplicació al llenguatge comú dels resultats obtinguts pels botànics en la crítica que han fet de llurs formes d'expressió especialitzades.

I

RECOLLIDA I VALORACIÓ DE LA TERMINOLOGIA BOTÀNICA POPULAR

El lèxic botànic popular d'un idioma és format per un conjunt molt nombrós de mots que serveixen per a denominar les diverses menes de plantes i també per la terminologia emprada per a anomenar i descriure els òrgans, les formes i les funcions dels vegetals, així com per a designar les collectivitats i els paisatges que els vegetals constitueixen.

Aquest llenguatge és recollit en els diccionaris generals, redactats molt sovint per lingüistes no especialitzats en el camp de la Botànica.

Entre els diccionaris catalans importants per al nostre objecte n'hem d'esmentar dos d'especialment valuosos: el Diccionari FABRA i el Diccionari ALCOVER-MOLL.

La part botànica del Diccionari General de la Llengua Catalana, de Pompeu FABRA (1932), fou redactada amb l'ajut d'un excellent col·laborador especialitzat, Miquel DE GARGANTA, el qual darrerament (1968) ha rememorat les circumstàncies que el dugueren a encarregar-se d'aquella tasca. Iñus FONT I QUER, en qui FABRA havia pensat inicialment, no podia treballar en el diccionari d'una manera prou assídua perquè en aquells moments estava al fort de les seves activitats d'exploració a l'Àfrica del Nord. De tota manera, FONT, que fou qui recomanà GARGANTA a FABRA, intervingué també, com a supervisor, en l'elaboració de l'obra, que encara ara és un mitjà de primera qualitat per al coneixement del català botànic.

El Diccionari ALCOVER-MOLL (1930-1968) conté un nombre molt gran d'accepcions botàniques no incloses en el Diccionari FABRA. És una obra capital de la lingüística catalana, indispensable als estudiosos del lèxic botànic popular de la nostra llengua. Cal tenir present, però, que ha estat escrit sense intervenció immediata de botànics professionals i que això es tradueix, com és natural, en la forma d'ésser redactades les definicions. A més, no sempre ha estat possible als seus autors de tenir en compte les complicades sinonímies de la nomenclatura llatina de les plantes o de verificar les dades que han trobat a la bibliografia. D'altra banda, hi ha casos que les definicions del Diccionari ALCOVER-MOLL, captades directament de l'ús popular, responen a la realitat amb més d'aproximació que les del Diccionari FABRA.

El vocabulari popular referent a la morfologia i a la fisiologia de les plantes no sol ésser gaire ric en cap idioma. El català no es destaca pas

en aquest aspecte ni per una finor de matisos extraordinària, ni per una pobresa que el faci inferior a les llengües romàniques germanes. Però el vocabulari genuí s'ha conservat sobretot a pagès. Els ciutadans, que no solen tenir gaires ocasions d'ocupar-se en la descripció dels detalls de la vida vegetal, han oblidat molts mots poc usuals. I, de vegades, quan, impulsats per afanys literaris o d'altra mena, han volgut expressar allò que aquells mots signifiquen, no han sabut fer res més que adaptar formes castellaneres apreses a estudi. Per aquesta via es deuen haver introduït diversos castellanismes, com, per exemple, *cofa* en el sentit d'allò que en bon català dels pagesos en diem *capçada* (o, més rarament, *capçalada*) d'un arbre.¹

Els mots destinats a denominar espècies constitueixen el fons més extens del lèxic botànic popular. A part els diccionaris generals, com els que hem esmentat, els noms populars de les plantes han estat recollits pels botànics en obres especials. Ja els tractats florístics (COSTA 1864, CADEVALL i collab. 1913-1937, BARCELÓ 1879-81, RODRÍGUEZ I FEMENIAS 1904, KNOCHÉ 1921-23) i les flores locals en comprenen un nombre considerable. En els darrers anys han aparegut encara publicacions especials, fetes també per botànics, en les quals són presentats d'una manera sistemàtica els noms catalans de les plantes. El text bàsic en aquest camp és el de F. MASCLANS (1954), on foren reunits tots els materials disponibles en el moment de la seva redacció. FONT I QUER, que ja havia cedit a MASCLANS una gran part de les dades recollides en les seves campanyes, féu conèixer més tard índexs de noms catalans de fongs (1960) i de plantes medicinals (1962). Juntament amb altres publicacions d'objectiu més limitat (LENSA 1968, etc.), aquests treballs complementen l'obra de MASCLANS.

La feina feta ja té doncs proporcions considerables. Moltes llengües no disposen d'un registre tan ample de llur repertori de noms de plantes. Això no vol pas dir, però, que la tasca sigui acabada. És freqüent encara de trobar novetats lingüístiques notables en els interrogatoris fets a un pastor o a un pagès qualsevol. I, amb l'èxode cada vegada més intens de la pagesia cap a les ciutats i viles, així com amb els nous modes de vida, que tendeixen a allunyar l'agricultor, convertit en tècnic, del contacte directe amb la natura, la riquesa lexical del vocabulari pagès corre perill de perdre's si no és acabada de recollir amb urgència.

D'una comarca a l'altra el grau de conservació del vocabulari de noms de plantes sembla diferir apreciablement. Tenim un record especialment bo, per exemple, d'alguns guies tortosins i valencians que frueïen donant-

1. Cast. *cofa*, fr. *couronne*, al. *Krone*.

nos noms i més noms de plantes i demostrant com són d'exactes llurs coneixements sobre els vegetals. Aquests homes continuen la tradició de coneixença popular de les plantes que ja havia admirat FONT I QUER, que en diverses publicacions (1916, etc.) ha perpetuat la memòria del cèlebre guia anomenat EN SOVATGER (el caçador de cabres salvatges, *sovatges*), gran coneixedor dels secrets de les muntanyes del Fort. Per contra, cap a la Garrotxa i a les terres pirinenques veïnes, descomptades algunes excepcions, hem obtingut resultats força més magres en interrogar els pagesos i els pastors sobre els noms de les plantes. Fa l'efecte que en aquestes contrades no hi hagi gaire gent que, a nivell popular, tinguin interès de conèixer bé els vegetals. El fenomen — si realment presenta els caràcters que indiquem, cosa que les nostres observacions no permeten encara d'assegurar — pot ésser posat en paral·lel amb la pèrdua d'una gran quantitat de topònims que hom pot comprovar a les mateixes comarques. En el terme de Santa Pau, en concret, les velles escriptures empen una toponímia rica en què els accidents topogràfics tals com puigs i turons, rieres, etc., tenen cadascun el seu nom propi. Així, per exemple, el puig culminant del nucli de muntanyes derivades de la serra de Finestres que hi ha entre Santa Pau i Mieres és designat amb el nom de *Montestir* en els antics papers, mentre ara no té nom conegut en el país, la gent del qual l'anomena de manera diferent segons el vessant (*Bac d'Esparregueres*, *Bac de Puigmolí*, *Solell de Can Badia*, *Solell de Collveí*); al full 295 (Banyoles) del Mapa a 1: 50 000 de l'Institut Geogràfic i Cadastral aquest puig (*Torre d'En Badia*) porta la cota de 677 m. *La Serra de l'Aritger*, situada més cap a Santa Pau (cota 582 del mateix mapa, *Esparreguera*) ha perdut també el seu nom i és avui anomenada en els seus vessants *Solell d'Esparregueres*, *Bac de Can Batlle*, etc. La riera que corre per la vall que formen el Montestir i la Serra de l'Aritger, anomenada als documents *Riera de sa Mariu*, no té ara nom conegut dels pagesos, si no és també el de les propietats per les quals passa (*Riera d'Esparregueres*, etc.).

Ja al final del segle XIX i a la primeria de l'actual molts dels vells noms havien estat oblidats i les terres eren designades principalment pel nom del mas o propietat al qual pertanyien. El fet, doncs, no és pas d'ara — ja cridà l'atenció a la Comissió de la Societat Espanyola d'Història Natural que estudià les formacions volcàniques de la província de Girona (cf. «Mem. R. Soc. Esp. H. Nat.», IV, 5: 163-164, Madrid 1906) — i correspon a una època en què l'actual despoblació de la muntanya encara no s'havia iniciat. Deixem la seva interpretació als historiadors i als sociòlegs (relació amb l'absentisme dels propietaris rurals?).

És sabut que a totes les llengües, àdhuc a les més uniformitzades literàriament, la nomenclatura popular de les plantes presenta una consi-

derable fragmentació dialectal. El domini lingüístic català, després d'alguns segles de desconexió entre les diverses parts que el constitueixen, ens ofereix molt nombrosos exemples dels diversos fenòmens d'aquest tipus: noms diferents per a una mateixa espècie, un mateix nom emprat per a designar espècies diferents segons les contrades, etc. A hores d'ara ja coneixem una part important de les formes d'expressió locals, però ens manca molt encara per a poder representar cartogràficament la distribució geogràfica de la majoria dels fets. L'atlas lingüístic dels noms de plantes és un dels objectius que hauria d'assolir l'acció coordinada de lingüistes i botànics. Insistim que sense la participació activa de botànics coneixedors de les espècies seria impossible de dur a terme aquesta obra.

Una de les parts més mal conegudes del llenguatge botànic popular és la que es refereix a les collectivitats de plantes i als paisatges vegetals. En aquest camp, que no correspon a les preocupacions dels botànics de l'època, el Diccionari FABRA és indiscutiblement deficient. Recordem que un mot pirinenc tan important com *mollera* (o *mullera*?) no hi consta, i que moltes de les definicions són inacceptables. Com a publicació, dins aquesta matèria, només posseïm el recull, molt incomplet, de noms col·lectius que féu conèixer FONT I QUER (1954). També en aquest terreny els escriptors ciutadans han recorregut de vegades al recurs fàcil d'adaptar mots castellans quan no recordaven la forma catalana correcta. Pensem, per exemple, en l'abús que ha estat fet del mot *malesa* per a traduir el cast. *maleza*.²

II

ELABORACIÓ DEL VOCABULARI BOTÀNIC ERUDIT

La insuficiència de la terminologia popular en el camp de la morfologia i de la fisiologia de les plantes ha obligat a crear un gran nombre de neologismes científics, la majoria dels quals són pràcticament internacionals. Gairebé tots ells han estat introduïts en data moderna.

El primer assaig important que recordem d'establiment d'una terminologia botànica en català fou realitzat per l'illustre home de ciència valencià Antoni Josep CAVANILLES (1797). Aquest autor emprà, ja, per exemple, els termes: *estam*, *calze* (*càlis*), *càpsula*, *raïm*, *perfoliat* (*perfullat*), *pinna-*

2. El mot *malesa*, que en cat. popular antic i modern significa 'dolenteria', 'entremaliadura', sembla que existeix amb el sentit del cast. *maleza* en alguns dels dialectes perifèrics més influïts per la llengua castellana. Però no és recomanable, evidentment, d'introduir-lo en aquesta darrera accepció dins la llengua literària, essent com és viu a l'ambient pagès el mot genuí *bosquina*, de sentit equivalent (ben definit al Dicc. ALCOVER-MOLL, inadequadament al Dicc. FABRA).

tífid (pinalífid), tuberós, bulbós, corimbós, anual, fruticós, orbicular, parasític, alpi, etc. Remarquem que, per tal de traduir el llat. *caule*, CAVANILLES no adopta el mot *tija*, com fan els botànics actuals, sinó que diu *just*.

No manquen textos botànics en català durant els segles XVIII i XIX, des dels primers escrits, encara inèdits, dels SALVADOR, a les publicacions de Miquel CUNÍ, d'Agustí M. GIBERT, d'Estanislau VAYREDA, etc. Això no obstant, la gran majoria dels mots erudits del llenguatge botànic han entrat a partir del 1900, quan el ritme de publicació de treballs científics en català es féu més intens.

En general, la introducció dels neologismes greco-llatins de la Botànica moderna ha estat feta a través de les llengües veïnes i, en primer lloc, a través del castellà. Però, com que el vocabulari científic castellà pateix d'un grau considerable d'arbitrarietat anàrquica, car, ell també, s'ha format desordenadament, a base de decisions poc estudiades de traductors sovint no gaire ben preparats, moltes formes incorrectes han entrat dins el llenguatge català erudit i hi han arrelat més o menys profundament.

Joan CADEVALL, el primer autor que redactà en català llibres extensos de Botànica científica, es limità moltes vegades a adaptar els termes i les construccions castellanes a les quals estava acostumat.

El reformador principal del català botànic ha estat Pius FONT I QUER. L'esforç que ell féu i els resultats que obtingué poden ésser apreciats si comparem els primers volums de la *Flora de Catalunya* amb els darrers. Els primers són obra directa de CADEVALL i del seu col·laborador filòleg Angel SALLENT. Els darrers³ foren editats a cura de FONT I QUER, el qual no alterà gens el text en l'aspecte botànic, però esmenà el llenguatge d'acord amb allò que cregué convenient.

FONT I QUER s'ocupà durant molts d'anys en l'estudi de la terminologia botànica catalana. Li devem especialment el glossari que hi ha al final del darrer volum de la *Flora* de CADEVALL i el volumet *Iniciació a la Botànica (Morfologia vegetal)* (1938), en el qual resta establert, bàsicament, el lèxic morfològic català. Però l'obra més transcendental de FONT I QUER en el terreny filològic és, evidentment, el seu *Diccionario de Botànica* (1953), en el qual s'esforça per posar ordre a la terminologia botànica castellana, recolzant sobre el principi que, en qüestió de neologismes — paraules sense tradició veritable dins la llengua — el criteri etimològic ha de prevaler sobre l'ús, que la major part de les vegades ni tan sols no és constant. El treball de FONT I QUER, molt extens i, en general, ben fonamentat — Carles RIBA i el P. Josep M. D'OLEZA foren els seus

3. A partir de la p. 473 del tercer.

assessors filològics — és revolucionari en molts aspectes i té una aplicació immediata a la llengua catalana, no sols en el camp estricte de la Botànica, sinó en el terreny molt més general de la problemàtica referent a la formació de neologismes científics. Els lingüistes catalans tenen el deure d'estudiar-lo amb cura i d'extreure'n tot allò que té de valuós.

D'acord amb els resultats de l'estudi de FONT I QUER un nombre considerable de grafies admeses per FABRA han d'ésser rectificades: *bacteri* (del llat. *bacterium*), en comptes de *bactèria*, *vacúol* (del llat. *vacuolus*), en lloc de *vacuola*, *-fit* (masc.) (de *-phytum*), en lloc de *-fita* (fem.), doncs *bridòfit*, *hidròfit*, etc.

Un tema especialment important és el de la fixació dels noms de les plantes en la llengua literària. Ja hem dit que les denominacions populars dels vegetals se'ns presenten desintegrades en una multitud de formes dialectals on abunden la sinonímia i l'homonímia. Moltes d'espècies tenen una abundor excessiva de denominacions diferents; d'altres, per contra, no tenen nom popular o, si en tenen, encara no ha estat recollit.

El problema d'oferir una nomenclatura de les plantes adequada per a l'ús del públic no especialitzat s'ha presentat a tots els països cultes, que, esquemàticament, l'han resolt de dues maneres:

a) Algunes llengües romàniques (castellà, portuguès, italià), parlades en països on els afeccionats a la Botànica no han estat mai gaire nombrosos i on, d'altra banda, la intercalació de binòmens del llatí botànic en el llenguatge no resulta gaire dissonant, han optat per limitar-se a utilitzar, en general, sols els noms populars i per anomenar en llatí les plantes que no posseeixen una denominació autòctona.

b) Als països de llengua germànica (alemany, anglès) i també a França, hi ha hagut, en canvi, la tendència a crear una nomenclatura gairebé completa, a base d'afegir als noms populars realment existents, noves expressions, que en general solen ésser adaptacions o traduccions més o menys literals del nom llatí. En alemany les formes que han resultat són emprades sovint fins i tot en publicacions estrictament científiques, cosa que dificulta la comprensió dels textos per part dels estrangers, car aquests noms pseudopopulars no solen constar en els diccionaris (pero sí a les flores). Molt sovint els noms de plantes construïts d'aquesta manera presenten forma binomial, com els noms llatins.

En català, CAVANILLES (1797) adoptà rigorosament el sistema que podríem anomenar germànic i donà forma binomial — nom genèric i epítet específic — fins i tot a les denominacions dels vegetals més vulgars (el faig, *Fagus sylvatica*, és anomenat *faig (faix) bosquer*; l'albercoquer, *Prunus armeniaca*, rep el nom, ben curiós, de *prunera albercoquer*, etc.).

Per comprendre aquesta posició, que ara ens fa riure, ens hem de situar dins l'ambient immediatament postlinneà en què es movia CAVANILLES. Moltes catalanitzacions de noms de gèneres llatins, que encara avui dia poden semblar atrevides, ja foren publicades per ell: *ulva*, *jungermània*, *polipodi*, *talictre*, *fumària*, *citís*, *astràgal*, *llaspi*, *lavatera*, *queria*, *eufràsia*, *teucrí*, *ínula*, *serràtula*, *crisantem*, *brom*, *mèlica*, *orquis*, etc. Alguna vegada s'apartava de la forma erudita, com quan fa *creuadeta* de *Crucianella* o en transformar *Cynosurus* en *cua (coa) de gos*. I, quan podia, adoptava com a nom genèric, tal com fan les altres llengües cultes, un nom popular: *Origanum* passa a *orenga*, *Phlomis* a *salvió*, *Lavandula* a *espígol*, *Cistus* a *estepa*, *Rumex* a *paradella*, etc.

Els autors posteriors han seguit més aviat el sistema castellà de limitar-se a conservar els noms de caràcter popular. FONT I QUER escriu de vegades algun nom adaptat del llatí, però ho fa sense regularitat.

En el moment present el problema de la constitució d'una nomenclatura catalana de les plantes es presenta en condicions noves i necessita una atenció especial. És produeix actualment una palesa substitució d'uns estaments per uns altres en la conservació del patrimoni de la llengua. L'empobriment del vocabulari de la població rural, de què tractàvem suara, tendeix a ésser compensat — i cal que ho sigui — per un augment progressiu del nivell de cultura de l'estament mitjà de les ciutats. Cada dia són més nombrosos els afeccionats a la Botànica i a les altres ciències de la natura. Aquests afeccionats i, amb ells, els simples excursionistes, hereus d'una gran tradició d'esforços per al coneixement geogràfic del país, tracten cada vegada més com a pròpia la nomenclatura dels éssers vius, que aprenen als llibres de divulgació, i es familiaritzen progressivament amb la toponímia, que troben fixada, bé o malament, a la cartografia.

Cal treballar, doncs, amb cura i sense perdre temps per a oferir a aquest nou públic, que és l'esperança de l'avenir, un lèxic suficient i harmoniós.

Podríem resumir de la manera següent les normes que han estat seguides aquests darrers anys en els treballs de preparació del vocabulari de noms de plantes:

a) Si hi ha un nom popular adequat, aquest és acceptat. Si n'hi ha més d'un, cal triar quin d'ells resulta preferible per a ésser usat normalment en el llenguatge escrit. Un cop feta la selecció — que han fet semblantment totes les altres llengües — el nom escollit ha d'ésser posat sempre a primer terme per tal d'afavorir la seva expansió.

La selecció pot ésser feta segons aquests diferents criteris: extensió de l'ús del nom, eufonia, regularitat de derivació, valor descriptiva, simetria en relació amb els noms de les plantes afins, etc. En cada cas

prevalen els criteris que semblen més importants, ateses les circumstàncies concretes.

Així es féu ja en el Diccionari FABRA i, més tard, a les publicacions de MASCLANS (1954, 1958, 1963, 1966). Actualment hom fa aquesta feina per a les diverses obres que hi ha en preparació. Hem de tenir confiança en el sentit de disciplina dels nostres escriptors, que els portarà a emprar els noms escollits i no altres, llevat dels casos en què hi hagi raons de pes que justifiquin una solució diferent.

b) Si la planta no té nom popular conegut i és important, de manera que convé que pugui ésser anomenada pel públic, és feta una adaptació del nom llatí, tan literal com sigui possible. És molt important que allò que és antic i popular pugui ésser distingit fàcilment de les denominacions modernes artificioses. Cal seguir el camí obert pels bons restauradors de monuments arqueològics, que marquen les pedres posades de nou.

c) Si una planta és poc coneguda i només té interès per als botànics professionals, es deixa amb el nom llatí, que en català no sol oferir cap dificultat de pronunciació.

Com a exemple concret de com ha estat fet el treball, podríem explicar succintament el cas de les sis espècies indígenes del gènere *Pinus*. La nomenclatura popular dels pins, si la prenem completa, és confusa i contradictòria: l'arbre que en una comarca és anomenat *pi negre*, en una altra rep el nom de *pi blanc*. Hi ha noms com *pi melis*, *pi marítim*, etc., que no poden ésser atribuïts clarament a cap espècie determinada. Si aquesta nomenclatura ha de servir perquè la gent s'entenguin, és indispensable de clarificar-la. Per això, ateses les circumstàncies de cada cas, hom ha acordat de proposar com a noms principals els següents:

Pinus mugo ssp. *uncinata*: *pi negre* (és el nom més general i és expressiu de la tonalitat fosca de l'arbre).

P. sylvestris: *pi roig* (nom rossellonès no tan estès com el de *pi rojalet*, però preferible per raons d'harmonia de la nomenclatura).

P. clusiana (*P. nigra*): *pinassa*⁴ (és el nom d'àrea més extensa i, tot i que no resulta gaire eufònic, ho és més que els que hi podrien competir).

P. pinaster: *pinastre* (nom probablement artificios format damunt l'epítet llatí; figura ja en el Dicc. FABRA sense atribució clara a una espècie determinada).

P. pinea: *pi pinyer* (ha estat arraconada la forma barcelonina *pi pinyoner* perquè és un calc del castellà que no respon al llenguatge genuí

4. *Pinassa* sembla que és derivat de *pinacea*. Creiem doncs que seria raonable d'escruiure aquest nom amb ç. Aquesta grafia tindria l'avantatge de permetre la distinció entre *pinça*, espècie del gènere *Pinus*, i *pinassa*, la fullaraca de pi (mot, aquest últim, que conté el sufix despectiu *-assa*, propi d'excrements, etc.).

dels pagesos; *pi pinyer* és un nom que ha estat recollit en una gran àrea que va de la Selva i d'Osona a l'Anoia i a l'Alt Camp; el nom baleàric i tarragoní *pi ver* és també admissible, però ha estat deixat a segon terme perquè és més allunyat de la terminologia general).

P. halepensis: *pi blanc* (*pi bord* és també un nom molt estès, però és poc precís i no té gaire sentit biològic).

La denominació de les comunitats vegetals i dels paisatges al nivell erudit planteja també tota una sèrie de problemes.

Les línies d'actuació que han guiat el treball ja fet en aquest camp són les següents:

a) La introducció de neologismes greco-llatins és regulada per les normes generals indicades abans.

b) En la nomenclatura fisiognòmica, formada principalment per noms populars de diverses llengües, que s'han internacionalitzat, cada cas concret és estudiat per tal de donar al nom corresponent la forma justa: *estepa*, *sabana*, *taigà*, *màquia*, etc.

Ahora hom intenta de fer valer els termes fisiognòmics autòctons. *Garriga*, per exemple, ha passat a través de l'occità i del francès a la terminologia internacional. Altres termes com *brolla*, *bardissa*, *mollera*, *marina*, etc., són definits i usats regularment. Ens hem d'excusar en aquest punt davant els puristes i davant els lingüistes no botànics, si alguna vegada les definicions admeses no responen amb una exactitud absoluta a tots els sentits que poden donar els pagesos a aquests mots. És un fet general que en ésser incorporats al llenguatge científic mots del poble, aquests mots, inicialment poc precisos, solen ésser lleugerament modificats en llur sentit. La definició de *garriga* que donen els tractats de Geobotànica no és pas ben bé la que en donaria un pagès de Lleida o de Mallorca, anàlogament com allò que entenem per *estepa* no és pas ben bé la mateixa cosa que vol dir un pagès d'Ucraïna quan usa aquesta paraula.

La denominació en català de les unitats fitocenològiques: associacions, aliances, etc., presenta dificultats específiques que encara no hem pogut resoldre d'una manera general. Alguna vegada hem intentat d'usar collectius populars precisats per mitjà d'adjectius o bé hem provat de fer combinacions amb dos noms de plantes (*alzinar muntanyenc* per *Quercetum mediterraneo-montanum*, *fageda amb escilla* per *Scillo-Fagetum*, etc.). Però encara no tenim cap forma clara i simple de denominar les comunitats en català.

III

IMPLICACIONS ENTRE EL LLENGUATGE DELS BOTÀNICS I L'IDIOMA COMÚ

El perfeccionament del llenguatge botànic no ha estat interromput per les circumstàncies externes, aquestes hagin estat més favorables o no tant. De l'esquema històric que hem exposat es desprèn un sentit de continuïtat que convé de tenir present en aquests moments que recordem el mestre FABRA, treballador infatigable i constant. La fidelitat a l'esperit de FABRA obliga a continuar l'esforç per tal d'obtenir que l'idioma esdevingui un instrument cada vegada més precís i més fi. No solament cal posar una barrera a la corrupció que difonen els mitjans de comunicació moderns, sinó que cal aprofundir més les recerques lingüístiques a fi de destriar les formes defectuoses que FABRA no tingué ocasió de rectificar. Naturalment, aquesta feina, pròpia de lingüistes professionals, no pertoca a l'escriptor ordinari — literat o científic —, però sovint els autors que es mouen dins un ambient especialitzat poden oferir als lingüistes punts de vista que aquests darrers, per ells sols, no arribarien a assolir amb facilitat.

No hauria captat el sentit de l'obra de FABRA qui cregués que amb la desaparició del mestre s'ha de donar per closa l'època de millora de la llengua. Com no l'hauria captat tampoc aquell qui, portat per sentiments primaris d'admiració, supervalorés l'obra de creació feta per FABRA, sense adonar-se que, amb això, el que fa és rebaixar injustament la realitat de la llengua. Pompeu FABRA és l'autor d'una ortografia i el codificador de les bases de la gramàtica catalana. Els seus estudis filològics permeteren d'eliminar mots i construccions defectuosos. Però, si deixem de banda certs barbarismes evidents, la incorrecció del llenguatge dels temps anteriors a FABRA apareix molt més en els textos escrits que en la parla dels grups humans que han viscut en ambients poc alterats, la qual ha arribat a nosaltres per transmissió oral. Hem tractat molta gent a pagès que parlen un llenguatge completament fabrià — de vegades amb ús de *llur* i tot — sense haver sentit anomenar mai Pompeu FABRA. Hi ha hagut — i hi ha encara — qui, mentre parla un català de lèxic i de sintaxi completament normals, quan escriu no se sap moure de les construccions retòriques estereotipades que aprengué en castellà, moltes de les quals, passades literalment al català, són incorrectes. Si comparem un text català del segle passat amb un altre d'actual, podrem apreciar el camí recorregut en la millora de l'exposició escrita. Encara subsisteixen, però,

en els escrits actuals, i hi són admeses sense discussió, algunes fórmules que en el llenguatge parlat no se'ns acudrien.

Moltes particularitats del català medieval s'han perdut, substituïdes per paraules i construccions més acostades a les del castellà. Això és un fet evident i, en bona part, irreversible. En alguns casos, però, el català parlat modern ha adoptat formes d'expressió que no coincideixen amb les corresponents de la llengua castellana. En aquests casos, quan la forma que en català és arcaica és viva actualment en castellà, és freqüent que aquesta forma sigui admesa encara en el llenguatge escrit, cosa que produeix una distanciació injustificada entre aquest darrer i l'expressió natural.

Els problemes que palesen les consideracions anteriors, i molts d'altres, han estat suscitats i debatuts entre els botànics en ocasió d'haver de valorar els textos de llur especialitat ja existents o d'haver de definir els criteris que han de regir l'exposició de noves idees. Presentem a continuació algunes de les qüestions concretes que han estat discutides, la resolució de les quals encomanem als filòlegs:

a) En el segle XVIII el llatí, que fins aleshores havia estat la llengua predominant en els llibres de Botànica, cedí el seu lloc en molts de casos a les llengües populars, i, entre elles, al castellà. Això obligà a crear ràpidament una terminologia científica, que abans era pràcticament inexistente. En castellà dominà inicialment l'escola que FONT I QUER anomena dels romancistes, que cercaren per a traduir els tecnicismes llatins formes del llenguatge vulgar i que, quan es veien obligats a crear neologismes, tractaven de donar-los una forma tan popular com fos possible. Així, Miquel BARNADES I MAYNADER, l'any 1767, anomena *chafeta*, *borlilla* i *pitón* els òrgans que ara, en castellà, reben els noms de *pétalo*, *antera* i *pistilo* respectivament.

Els romancistes, per fer la funció dels adjectius llatins indicadors de forma, tals com *cordatus*, *reniformis*, *subulatus*, etc., empraren mots d'una família de paraules que en castellà té una vitalitat extraordinària, la dels verbs i adjectius expressius de semblança que es formen amb el prefix *a-* i un substantiu o un adjectiu substantivat. Resultaren així les formes *acorazonado*, *arriñonado*, *aleznado*, de la mateixa manera que el poble i els erudits castellans han creat en diverses circumstàncies els adjectius *afrancesado*, *aislado*, *abarrocado*, etc. Modernament aquests adjectius, que no tenen parió en el lèxic botànic de les altres llengües cultes, tendeixen a perdre ús en la terminologia botànica castellana, substituïts per formes més d'acord amb el lèxic científic internacional: *cordado*, *reniforme*, *subulado*, etc. El castellà ha entrat en una de les etapes finals del procés de substitució del llenguatge plebeu dels roman-

cistes per una terminologia erudita no tan aberrant, procés que hom pot considerar ja iniciat l'any 1778, quan Antoni PALAU I VERDERA, català igual que BARNADES, traduïa les obres de LINNÉ.

En català la formació de verbs i d'adjectius del tipus suara indicat no té ni de lluny la vitalitat que té en castellà. L'autor d'aquestes ratlles, per exemple, no recorda del seu llenguatge primari, après en un ambient poc alterat, cap mot d'aquesta família, si no és el verb *apinyar*, que té un matís una mica diferent, puix que vol dir més 'fer pinya', que no pas 'semblar una pinya'. El Diccionari ALCOVER-MOLL conté força més d'un centenar d'adjectius d'aquest tipus, però, en general, sense documentació antiga. En una proporció molt important es tracta de mots artificials, recollits dels diccionaris anteriors (ÈSCRIG, LABÈRNIA, etc.). Alguns d'altres són mots de caràcter xaró i de poca arrel popular: *abotifarrat*, *apollastrat*, *arrossinat*, *afigat*, *agorriinat*, *alelat*, etc. També hi ha formes introduïdes modernament pels erudits: *afrancesat*, *abarrocat*, *aþergaminat*, *aliplat*, etc.

En el llenguatge botànic hi ha hagut vacil·lacions sobre l'acceptació d'aquestes formes. Ja CAVANILLES, que no pot pas ésser considerat un purista de la llengua, no s'atreu a formar gaires adjectius d'aquesta mena. Empra, és veritat, *asaetat* (cast. *asaetado*), *aclavellat*, *aterciopelat*, però quan ha de traduir *hoja acorazonada*, escriu: *fulla en cor*.⁵

CADEVALL adaptà simplement moltes de les formes castellanenes. Així, per exemple, escriu *alesnat* per a traduir el cast. *aleznado*.

La reacció contra aquesta manera artificiosa de formar mots ha vingut més tard, orientada sobretot per FONT I QUER. *Alesnat* (del cast. *lezna*) és evidentment incorrecte, però, ¿és que hom assoleix ja la forma correcta mitjançant la substitució d'aquell adjectiu per la creació artificial *alenat* (del cat. *alena*)? El llenguatge botànic català actual ha bandejat totalment els adjectius d'aquesta família, molts d'ells difícils d'entendre en els medis científics internacionals, i empra exclusivament les formes més erudites, generals a les altres llengües cultes: *lanceolat*, *subulat*, etc.⁶

El plantejament anterior estén una ombra de dubte sobre la legitimitat i, sobretot, sobre la conveniència de fomentar l'expansió de les formes similars en el llenguatge no botànic. Sembla, per exemple, que pot contribuir a resoldre la vacil·lació que existeix entre els sinònims *isolat* (fr. *isolé*, angl. *isolated*, al. *isolier*) i *aïllat* (documentat únicament des del segle XVII segons el Dicc. ALCOVER-MOLL).

5. Això no obstant, la forma *fulla acorada* és inclosa, sense comentaris, al Dicc. ALCOVER-MOLL.

6. Observem que en el Dicc. ALCOVER-MOLL no ha estat pas seguit aquest criteri. Hom hi troba usats adjectius tan artificiosos com «*allançat*», que ni tan sols té paral·lel en castellà (en castellà tothom diu *lanceolado*).

b) En el llenguatge botànic cal emprar molt sovint frases comparatives. En castellà les construccions *major que* i *menor que* ho resolen tot. Però en català la cosa és ben diferent. *Major* és una paraula mig fossilitzada, que en el llenguatge parlat fa principalment la funció de superlatiu relatiu en algunes frases fetes (*la major part*, *la festa major*, *el Puig Major*, etc.). Com a comparatiu pràcticament no s'usa. El mot *menor* encara és menys freqüent. En el llenguatge parlat la comparació es fa mitjançant les formes: *més gran que*, *més gros que*, *més petit que*. És sorprenent, doncs, de trobar en el llenguatge escrit molts exemples d'utilització de *major* i *menor* en sentit comparatiu, segons la usança castellana.

c) En els textos botànics catalans de la primera part d'aquest segle trobem sovint frases com la següent: «la planta A difereix de la planta B per tenir les fulles més estretes», traducció servil del castellà. Si pensem com diríem això en el llenguatge parlat ordinari ens adonem que aquestes construccions de *per* + infinitiu en sentit causal no es produeixen. Ningú no diu: «bec per tenir set», sinó: «bec perquè tinc set».

d) Un altre punt que els botànics han de tractar sovint és el de la toponímia. El contacte amb el poble fa que hom s'adoni fàcilment dels greus errors que conté la cartografia usual. Però de vegades fa dubtar també sobre la justesa d'algunes de les formes que apareixen en els textos escrits amb voluntat de correcció lingüística. Acabarem aquest article amb la presentació d'alguns casos, que encomanem a la consideració de les persones que tenen capacitat per a resoldre'ls:

1. *Pirineus* / *Pirineu*. — *Pirineus* prové de *Montes Pyrenaeos*, en plural. A totes les llengües, amb l'excepció del castellà, és un nom sempre plural. En castellà alternen la forma plural *Pirineos* amb la singular *Pirineo*. En català la forma estesa en l'ambient popular és la plural, segons l'experiència de l'autor d'aquestes ratlles, d'ascendència pirinenca. *Pirineu*, en singular, és una llicència poètica, probablement d'origen castellà erudit, que trobem, és veritat, als textos de VERDAGUER i de MARAGALL, però que no creiem que hagi de transcendir al llenguatge científic.

2. *Sant Esteve de Bas* / «*Sant Esteve d'En Bas*». — Sorpren de veure que els pobles del pla de Bas, pertanyents a l'antic vescomtat de Bas, portin en la grafia acceptada l'article personal *En*, d'acord amb una pronúncia vulgar que no sembla que tingui cap justificació.

3. *Bosc de Tosca* / «*Vora Tosca*». — *Bosc de Tosca* és el nom d'un indret dels voltants d'Olot en el qual aflora la lava o pedra tosca. La grafia *Vora Tosca* que veiem de vegades, fa l'efecte que no té cap fonament i que interpreta malament la pronúncia pagesa: *bò de tósca*. Remarquem que els olotins que escriuen *Vora* i que creuen que aquesta expressió té sentit, no pensen en el mot *vora* del català literari, sinó en *bora*, terme

fisiogràfic que significa 'cavitat' i que es relaciona amb el verb *borar* 'buidar l'interior d'un objecte', verb viu a la Garrotxa i al Gironès i no inclòs al Diccionari FABRA.

4. Topònims derivats de noms de plantes i d'animals. — És perillós, per a una persona no especialitzada, de ficar-se en el terreny de la toponímia, car moltes vegades allò que sembla evident no respon a l'autèntica realitat. Malgrat tot, hi ha alguns casos de topònims que tenen tota l'aparença de derivats immediats de noms catalans o llatins d'éssers vius, i que són escrits d'una forma que no correspon a llur etimologia. Per exemple: *Ultrmort*, documentat a l'Edat mitjana sota la forma *Vulture Mortuo*, sembla que no s'hauria d'escriure *Ultrmort* com veiem als nomenclàtors actuals.

L'*arç blanc* (*Crataegus monogyna*) és anomenat també *espinalb* (fr. *aubépine*). Però aquest mot no ha tingut sort. D'una banda ha estat confós amb la forma adjectiva *espinal*, i amb aquesta grafia sol aparèixer als textos literaris moderns. De l'altra, molts dels topònims que ha originat són mal interpretats i escrits defectuosament. El *Nomenclàtor de pobles i poblats de Catalunya*, 2^a ed., conté:

Espinalba, referit a *Espinauga*, que és considerat com a preferible (el Dicc. ALCOVER-MOLL porta només la forma normal *Espinalba*).

Espinalbell, escrit *Espinavell*.

Espinalbet, l'únic d'aquests noms que apareix amb la grafia correcta.

Espinelbes, escrit *Espineives*.

Recordem que en els mapes ordinaris el Pla de l'Espinalb, del Montseny, és indicat com a *Pla de l'Espinal*.

BIBLIOGRAFIA

- A. M. ALCOVER i F. DE B. MOLL (1930-1968), *Diccionari Català-Valencià-Balear*, 1.ª ed. vols. I-X, 2.^a ed. vols. I-II (Ciutat de Mallorca).
- F. BARCELÓ I COMBIS (1879-1881), *Flora de las Islas Baleares* (Ciutat de Mallorca).
- J. CADEVALL, amb la col·lab. d'A. SALLENT, P. FONT I QUER i W. ROTHMALER (1913-1937), *Flora de Catalunya*, 6 vols. (Barcelona).
- A. J. CAVANILLES (1797), *Observaciones sobre la historia natural del reino de Valencia*, vol. II (Madrid).
- A. C. COSTA I CUIXART (1864), *Introducción a la flora de Cataluña* (Barcelona).
- P. FABRA (1932), *Diccionari general de la llengua catalana* (Barcelona).
- P. FONT I QUER (1916), *La ciència d'En Sovatger*, «Bages-Ciutat: Butll. Centre Excurs. Bages» (Manresa).
- (1938), *Iniciació a la Botànica (Morfologia vegetal)* «Bibl. del Pagès, 4» (Barcelona).

- P. FONT I QUER (1954), *Algunas noticias sobre nombres colectivos de plantas*, «Mem. R. Acad. Cienc. y Artes de Barcelona», 3.ª èp., XXXI, 17: 435-444.
- (1960), *Los hongos de Cataluña y su nomenclatura popular*, «Mem. R. Acad. Cienc. y Artes de Barcelona», 3.ª èp., XXXIII, 12: 243-274.
- (1962), *Plantas medicinales* (Barcelona).
- i collab. (1953), *Diccionario de Botánica* (Barcelona).
- M. DE GARGANTA (1968), *La Botànica en el Diccionari Fabra*, «Rev. de Palafrugell» VII, 74: 3-4.
- H. KNOCHE (1921-1923), *Flora balearica*, 4 vols. (Montpeller).
- S. LLENSA I DE GELCÈN (1968), *Glossari de noms populars dels bolets a Hostalric*, «Colect. Bot», VII, 2: 637-651 (Barcelona).
- F. MASCLANS (1954), *Els noms vulgars de les plantes a les terres catalanes*, IEC: ASC, XXIII (Barcelona).
- (1958), *Guia per a conèixer els arbres* (Barcelona 1966), 2.ª ed. ampl. (Barcelona).
- (1963), *Guia per a conèixer els arbusts i les lianes* (Barcelona).
- J. J. RODRÍGUEZ I FEMENIAS (1904), *Flórula de Menorca* (Maó).
- Nomenclàtor de pobles i poblats de Catalunya*, 2.ª ed. (Barcelona 1964).

ORIOI DE BOLÒS

Institut d'Estudis Catalans.